

સંવત ૧૯૮૨

ઈ. સં. ૧૯૨૬

આવૃત્તિ પહોંચી

ક્રિ.અત રૂા. ૦-૨-૬

કલ્યાણપ મેસ, બાંડ બજાર-સુરત.

No. 33 Received on 11-6-4

Kharagpur
Huzur Deputy Collector
Surat.

મુંબઈ શહેરની ભૂગોળ

File No 353

(હિરણ્ણી બીજા માટે)

જ્યાની પ્રસિદ્ધ કરી.

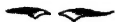
હરિશંકર દોન. શાસ્ત્રી

અને

નાથાલાલ પી. વ્યાસ

(સર્વ હક્ક પ્રકાશકને રજાવીન હ.)

પ્રસ્તાવના.

અમારા શિક્ષક દરમિયાનના અનુભવમાં બ્રૂગોળનો વિષય મુખ્યત્વે ત્રીજા ધોરણમાં જોઈએ તે કરતાં ઓછો સતોષકારક જણાયો. સ્વ. જીવાભાઈ અમીચંદના પુસ્તક કરતાં રા. અંગરિયાની ભૂગોળ વિદ્યાર્થીઓની સગવડ ધણીજ નાગરી રહી છે. લગ્નાલુભી ક્રમસર તેમાં થઈું સારું વિવેચન થયું છે. પણ દૂંકામાં હકીકત રજુ કરે તેવું પુસ્તક હજી સુધી એકે દોષ એમ જાણવ માં નથી. મરાઠી ભાષામાં આ દિશા તરફ અનેક પ્રયાસો થયા છે, અને તે સફળ નીવડ્યા છે. ગુજરાતીમાં પણ અમારે કંઈક આ વિષયને લગતું વિદ્યાર્થીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેવું પુસ્તક જાપવાને વિચાર થવાથી આ પગલું ભર્યું છે. આશા છે કે તે વિદ્યાર્થીઓના આકરને પાત્ર થશે, તો અમે અમારો શ્રમ સફળ થયો માનીશું.

સમયના અભાવે ચિત્રો તથા નકશા ઢાખસ કરી શક્યા નથી.

વસંતપંચમી

પ્રસિદ્ધકર્તા

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૮૮- વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મુંબઈ સ્ટેશન ભૂગોળ

વિષય મીટ્રીક : ૮૪૪.૨ : ૨૩૬૭૭૭

મુંબઈ શહેરની ભૂગોળ

પ્રશ્ન-ભૂગોળ એટલે શું ?

ઉત્તર-(ભૂ=પૃથ્વી અને ગોળ=ગોળો) પૃથ્વીના ગોળા સંબંધી જેમાં લખ્યું હોય તેનું નામ ભૂગોળ.

પ્ર-ભૂગોળવિદ્યા એટલે શું ?

ઉ.-પૃથ્વીના ગોળા સંબંધી જે વિદ્યા તે ભૂગોળવિદ્યા.

પ્ર.-પૃથ્વીનો આકાર કેવો હશે ?

ઉ.-ગોળ નારંગી જેવો.

પ્ર.-દિશા એટલે શું ?

ઉ.-ખાણુ.

પ્ર.-મુખ્ય દિશાઓ કય કય ?

ઉ.-પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ, અને ઉત્તર.

પ્ર.-દિશાઓ શી રીતે ઓળખવા ?

ઉ-૧-જે તરફ સૂરજ ઉગે છે તે પૂર્વ દિશા. તેને ઉગમણી દિશા પણ કહે છે.

૧૯૨૧
અમદાવાદ
૨૫/૧૨/૨૧

૨-જે તરફ સૂરજ આથમે છે તે પશ્ચિમ દિશા. તેને આથ-
મણી દિશા પણ કહે છે.

૩-પૂર્વ તરફ મોં કરી ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફની
દક્ષિણ દિશા.

૪-અને ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર દિશા કહેવાય.

પ્ર. ખૂણાઓ કેટલા છે ? અને કયા કયા ?

ઉ. ચાર છે. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને ઈશાન.

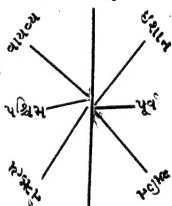
પ્ર. ખૂણાઓ કઈ કઈ દિશાઓ વચ્ચે આવ્યા ? ઉત્તર

ઉ. ૧-અગ્નિ-પૂર્વ અને
દક્ષિણ વચ્ચે.

૨-નૈઋત્ય-દક્ષિણ અને
પશ્ચિમ વચ્ચે.

૩-વાયવ્ય-પશ્ચિમ અને
ઉત્તર વચ્ચે.

૪-ઈશાન-ઉત્તર અને
પૂર્વ વચ્ચે.

પ્ર. રાત્રે દિશાઓ કેવી રીતે ઓળખવી. દક્ષિણ

ઉ. ૧-ધ્રુવના તારા ઉપરથી, એ તારો હંમેશા ઉત્તર તરફ રહે છે.

૨-હોકાયાંન ઉપરથી (શિક્ષકે બતાવવું)

પ્ર. નકશાની દિશા શી રીતે ઓળખવી ?

ઉ. નકશાને ભીંતે ટાંગો. પછી સામા ઉભા રહો તો ઉપરની

ઉત્તર દિશા નીચેની દક્ષિણ દિશા, જમણા હાથ તરફની

પૂર્વ દિશા અનેડાળા હાથ તરફની પશ્ચિમ દિશા નજીવી.

પ્ર.-દિશાઓનો ઉપયોગ શું ?

ઉ.-અમુક સ્થળ ક્યાં આવ્યું છે; કેટલું દૂર છે; વગેરે નજીવી સકાય છે.

પ્ર.-નિશાળનો નકશો કેવી રીતે બનાવવો ?

ઉ.-પ્રથમ નિશાળનું માપ લાંબી ફૂટદોરી કે બીજા કશાથી કાઢવું.
પછી તેનું ઈંચમાં પ્રમાણ લઈ દોરવો. ૧ એ પ્રમાણે બીજા ધોરણમાં પોતાની શાળા અને વોર્ડનો નકશો પાડતાં શીખવું.
ત્રીજામાં મુંબઈ શહેરનો નકશો પાડતાં શીખવું.

વ્યાખ્યાઓ.

૧-પૃથ્વીના કોઈ પણ ભાગના (ગામ, શહેર, નદી વગેરેનો)

કાગળપર કાઢેલા ચિત્રને નકશો કહે છે.

૨-હાથથી બનાવેલા માટીના મકાનને ઝુંપડું કહે છે.

૩-છા, ઈંટ વગેરેથી ચણેલાં મકાનને ઘર કહે છે.

૪-ખે કે તેથી વધુ માળવાળા, અને બહુ ઓરડીઓવાળાં મોટાં મકાનને માળો કહે છે.

૫-જેમાં ધરોની સામસામી હારનીહાર આવેલી હોય, જેમાં વસ્તી પણ વધુ હોય તેને મહોદલો કહે છે. સુરતમાં શેરી, અમદાવાદમાં ખડકી અને મુંબઈમાં ગલી કહેવાય છે.

૬-બ્યવસ્થા માટે શહેરના કરેલા મુખ્ય ભાગને વૉર્ડ કે વિભાગ કહે છે. સુરતમાં પર્ અને અમદાવાદમાં પોળ કહેવાય છે.

૭-જ્યાં છુટાં છવાયાં થોડાં ધરો હોય અને વસ્તી પણ થોડી હોય તેને ગામડું કહે છે.

૮-ગામડા કરતાં જેમાં વધુ ધરો હોય, વસ્તી પણ વધુ હોય તેને કસ્બો કહે છે.

૯-જ્યાં ધણા ધરની સંખ્યા હોય, વસ્તી પણ વધુ હોય, મોટાં મોટાં હાટો હોય, અને પાકા રસ્તાઓ આવેલા હોય તેને શહેર કહે છે.

૧૦-શહેર સુધારા માટે કરેલા ખાતાને મ્યુનિસિપાલીટી કહે છે જેનો કારભાર શહેરની પ્રજાએ ચૂંટી કાઢેલું મંડળ ચલાવે છે.

૧૧-ધણા ગામોના કરેલા જથ્થાને તાલુકો કહે છે.

૧૨-ધણા તાલુકા મળી કરેલા વિભાગને જિલ્લો કહે છે.

૧૩-જેમાં ધણા જિલ્લાઓ આવેલા હોય એવા મોટા જથ્થાને પ્રાન્ત કહે છે.

૧૪-ધણા પ્રાન્તો મળી ઇલાકો થાય છે.

૧૫-ધણા ઇલાકા મળી દેશ બને છે.

૧૬-જેમાં ધણાં દેશ, નદીઓ, પર્વતો કે સરોવરો આવેલાં હોય તેવા પૃથ્વી-મોટા ભાગને ખંડ કહે છે.

એવા પૃથ્વીનાં પાંચ ખંડ છે:-એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા, અમેરિકા અને ઑસ્ટ્રેલીઆ.

૧૭-ખંડના મોટા ભાગને ગોળાર્ધ કહે છે.

એવા પૃથ્વીના બે ગોળાર્ધ બનેલા છે. ૧ પૂર્વગોલાર્ધ ૨ પશ્ચિમગોલાર્ધ

૧૮-એક સરખી સપાટ જમીનના મોટા ભાગને મેદાન કહે છે.

૧૯-જમીનના ઉંચા ભાગને ટેકરી કહે છે.

૨૦-જમીન ઉપર આવેલા એવા મોટા ટેકરાને ડુંગર કહે છે.

૨૧-બે કે તેથી વધુ બેઠાએલા ઉંચા ડુંગરને પર્વત કહે છે.

૨૨-પર્વતના એકદમ સીધા ઉંચા ભાગને શિખર કહે છે.

૨૩-રાજના બચાવ માટે શહેર કે ડુંગર ઉપર પથરની મોટી દિવાલ ચણેલી હોય તથા લશ્કર, દારૂગોળો વગેરે રાખવા ઉંચા મજબુત આંધેલા સ્થળને ફિલ્લો કહે છે.

૨૪-શહેર કે ફિલ્લાની ચોતરફ જાનુના બચાવ માટે પથર કે છાંઈ વડે ચણેલી ભીંતને કોટ કહે છે.

૨૫-પર્વત કે ડુંગરમાંથી જવા આવવા બનાવેલા રસ્તાને ઘાટ કહે છે.

૨૬-બે પર્વતો વચ્ચેની સાંકડી ઊંડી જમીનને ખીણ કહે છે.

૨૭-બે પર્વતમાંથી ધુમાડા, રાખ અને બગતા પદાર્થોનો ગરમ રસ નીકળે છે તેવા પર્વત જ્વાળામુખી કહેવાય છે.

૨૮-જમીનના જે ભાગ ઉપર પાસેપાસે ધણાં ઝાડો આવી રહેલાં હોય તેને જંગલ કે વન કહે છે.

૨૯-આગગાડીના આવ જા માટે ડુંગરને કોરી કરેલા રસ્તાને બોગદું કહે છે.

૩૦-પાણીનો પ્રવાહ એકદમ ઉચેથી પડતો હોય તેને ધોધ કહે છે.

૩૧-ચારે બાજુ જમીન અને વચ્ચે પાણી હોય તેને તળાવ કહે છે.

૩૨-ખારા કે મીઠા પાણીના એવા મોટા તળાવને સરોવર કહે છે.

૩૩-ખારા પાણીના મોટા ભાગને સમુદ્ર કે દરિયો કહે છે.

૩૪-(મહા સાગર=મોટો દરિયો) પૃથ્વી ઉપર આવેલા ખારા પાણીના મોટા જથ્થાને મહાસાગર કહે છે. એવા પૃથ્વીમાં પાંચ મહાસાગર છે. પાસિફિક, હિન્દી, આટલાંટિક, ઉત્તર મહાસાગર અને દક્ષિણ મહાસાગર.

૩૫-કુંગર કે સરોવરમાંથી મીઠા પાણીનો રેલો ઢગતી જગ્યાએ વહી સમુદ્રને મળે છે તેને નદી કહે છે.

૩૬-નદી જ્યાંથી નીકળે તેને મૂળ કહે છે.

૩૭-નદી જ્યાં આગળ મળે છે તેને મુખ કહે છે.

૩૮-બે નદીઓ એક બીજીને જે ઠેકાણે મળે છે તેને અંગમ કહે છે.

૩૯-બે નદીની વચ્ચેના પ્રદેશને દુઆખ કહે છે.

૪૦-નદી કે સરોવરને કાંઠે માણસોને નાહવા ધોવા કે પાણી ભરવા છોઈટ વડે બાંધેલાં પગથીયાંને ઘાટ કે ^૧ ઓવારો કહે છે.

૪૧-સૂર્ય કે ચંદ્રના આકર્ષણથી દરિયાનું પાણી વારાફરતી ચઢે છે તેને ભરતી કહે છે. અને ઉતરે તેને ઓટ કહે છે.

૪૨-દરિયાનું પાણી ભરતી વખતે અંદર આવે એવાં નદીનાં

પહોળાં મુખને ખાડી કહે છે.

૪૩-નદી, ખાડી કે અખાતનાં પાણી વહેતી વખતે જમીનને ખોદી નાખે છે તેને કિનારો કહે છે.

૪૪-સમુદ્રનો ફાંટો જમીનમાં ગયો હોય તેને અખાત કહે છે.

૪૫-સાંખા અને પહોળા અખાતને ઉપસાગર કહે છે.

૪૬-સમુદ્રની અંદર ખડક હોય છે, અંધારામાં વહાણો અને આગખેટો અથડાય નહિ, તેને માટે એક લેંચો થાંભલો કરી તેમાં ફરતો દીવો રાખે છે, તેને દીવાદાંડી કહે છે.

૪૭-નદી કે સમુદ્ર કાંઠે આવેલાં કહેરમાં વહાણ કે આગખેટમાંથી માલ ચઢ ઉતર થતો હોય તેને બંદર કહે છે.

૪૮-વહાણ કે આગખેટમાં બંદર ઉપર માલ ચઢાવવા કે ઉતારવા લાકડા કે પથ્થરથી બાંધેલા ડેકાણુને ડકડો કહે છે.

૪૯-જે બંદરમાં વહાણ કે આગખેટ સહીસલામત રહી શકતાં હોય તેને બાઝ કહે છે. મુંબઈ બાઝ (બંદર) કહેવાય.

૫૦-વહાણોમાંથી ઉતારેલો અને ચઢાવવાનો માલ જે જગાએ રાખવામાં આવે છે, તેને ગોદી કહે છે.

૫૧-જમીનની ચારે બાજુ પાણી હોય તેને દ્વીપ કે બેટ કહે છે.

૫૨-જમીનની ત્રણ બાજુ પાણી હોય અને એક બાજુ જમીન હોય તેને દ્વીપકદ્વિપ કહે છે.

૫૩-જમીનની અણીલાંબી થઈ સમુદ્રમાં ગઈ હોય તેને ભૂશિર કહે છે.

૫૪-જમીનના બે મોટા ભાગને સાંધનારા જમીનના નાના ભાગને સંયોગીભૂમિ કહે છે.

૫૫-પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારા પાણીના નાના ભાગને સામુદ્રધુનિ કહે છે.

૫૬-રેતીથી ભરપુર મોટા મેદાનમાં વનસ્પતિ થતી ન હોય છે

માણસો રહેતાં ન હોય તેને રણ કહે છે.

૫૭-જે મકાનમાં જેસીને ન્યાયાધીશો ન્યાય ચુકવે છે તે સ્થળને કોર્ટ કહે છે.

૫૮-જેમાં સંખ્યાબંધ દરદીઓને મફત દવા આપી સારવાર કરવામાં આવે છે તેને હોસ્પિટલ કહે છે.

૫૯-દેશ, પરદેશના કાગળો, તારો, કપીઆ વગેરે પહોંચાડવાનું કામ કરનારી ઓશીસને પોષ્ટ ઓફીસ કહે છે.

૬૦-જ્યાં સરકાર તરફથી સિદ્ધા પાડવામાં આવે છે તે ઠેકાણાને ટંકશાળ કહે છે.

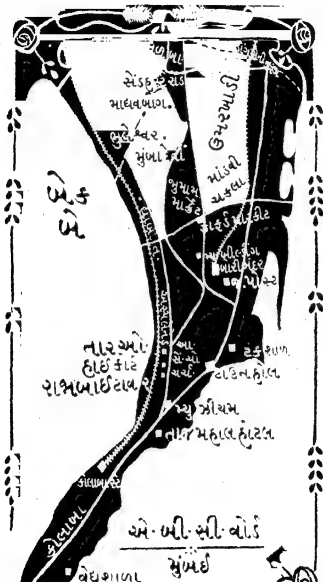
૬૧-અનાથ કે વંદમાર્ગુઓને આસરો આપવા બાંધેલા મકાનને ધર્મશાળા કહે છે.

૬૨-પશુઓને માટે ધર્માદા ખોરાક આપવાની તથા રાખવાની જગ્યાને પાંજરાપોળ કહે છે.

૬૩-જે મકાનમાં ચોરી, મારામારી, ખૂન, લુચ્ચાઈ વગેરે કરનાર માણસને પુરી રાખવામાં આવે છે તેને જેલ કહે છે.

૬૪-જે જગ્યાએ આગગાડી ઉભી રહેતી હોય અને માણસો કે માલ ચઢ ઉતર થતો હોય તેને સ્ટેશન કહે છે.

૬૫-જે સ્ટેશન આગળ આગગાડીના બે કે તેથી વધારે રેલ્વેના ફાંટાઓ આવી મળતા હોય તેને જંકશન કહે છે.

સામાન્ય હકીકત

મુંબઈની ટુંક હકીકત:-એ બેટ (દરે દીપકલ્પ) લાંબા સમય સુધી દક્ષિણના કિન્દુ રાજ્યોને તાબે હતો. પછીથી મુસલમાનોએ છત્તી લીધા ત્યાર પછી એ બેટ કેટલાંક વરસ બાદ અમદાવાદના સુલતાનને તાબે આવ્યો; ત્યાર પછી પોર્ટુગીઝોના તાબામાં આવ્યો. પોર્ટુગીઝોના રાજ્યએ સને ૧૬૬૧ની આખરે પોતાની કુંવરી ઈંગ્લાંડના રાજ સાથે પરણાવી એ બેટ તેને પહેરામણીમાં આવ્યો. ઇ. સ. ૧૬૬૭ થી ઈંગ્લાંડના રાજ્યએ વરસના રૂ. ૧૦૦ લેવાના કરી કંપની સરકારને આવ્યો. ઇ. સ. ૧૬૬૮ની શરૂઆતમાં કંપની સરકારે શિવાજીની લૂંટથી કંટાળી પોતાની કાઠી (વેપારની વખારો) સુરતમાંથી કાઢી નાખી મુંબઈ આણી. અહીં પણ અંગ્રેજોને ઇ. સ. ૧૮૧૮માં પેશ્વાઈ દ્વારા ત્યાં સુધી મરદાઓ તરફથી ત્રાસ બોલાવેા પડ્યો. મુંબઈ પ.સે ૧૧ મેલ દિપર અંધેરી નામના ટાપુ ઉપર જંજીરો (પાણીમાં બાંધેલો કિલ્લો) બંધાવી લશ્કરી ચાલુ રાખ્યું હતું^૧ એના બચાવ માટે અંગ્રેજોએ પોતાની વખારની ચોતરફ ઇ. સ. ૧૭૧૬ માં ક્રાઇ બંધાવી કરતે ખાઈ બોલાવી હતી.

તે સમયે હાલના જેવું મુંબઈ ન હતું, સાત નાના નાના

૧. ૧૬૭૬ માં શિવાજીએ બંધાવ્યો હતો.

ટાપુઓ હતા તેમાં કોળી લોકોની થોડી વસ્તી હતી. માહીમતે ભાગ સારી વસ્તીવાળો હતો. ત્યાં સારો વેપાર પણ ચાલતો. તેપણુ ઈ. સ. ૧૮૬૦ સુધી મુંબઈ સારી હાલતમાં ન હતું. ઇ. સ. ૧૮૬૩માં અંગ્રેજ સરકારે કોટનો ધણો ભાગ તોડી પડાવી ખાંઠ પુરાવી નંખાવી, ત્યારથી મુંબઈ વધવા માંડ્યું. છેલ્લી મોટી લડાઈ પછી (ઈ. સ. ૧૮૧૮) મુંબઈ શહેર બેટ મટી દ્વીપકલ્પ બન્યું. આજે મુંબઈ હિન્દમાં પહેલા નંબરનું અને દુનિયાના મોટા બંદરે પૈકી ઉત્તમ બાઈ ગણાય છે. દિવસે દિવસે વસ્તી વધતી જાય છે. ઘણા લોકો કલ્યાણી, થાણા, વિરાર, બેરીવલી વગેરે રહી રોજ ધંધાચે આવે છે. તેમને જલદી જવા આવવા માટે વિનળીની આગગાડી શરૂ થઈ છે. હાલમાં બોમ્બે ઈંખુલ્ડમેંટ ટ્રસ્ટ, બોમ્બે પોર્ટ (બંદર) ટ્રસ્ટ અને ડેવલપમેંટ વગેરે ખાતાં મારફત શહેરમાં ધમધોકાર સુધારા ચાલુ છે.

સીમા—ઉત્તરે-વાંદરાની ખાડી ને સાંઘી (સાલસેટ) બેટ આવેલો છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણે-અરબી સમુદ્ર અને પૂર્વે-સમુદ્રનો ભાગ, પૂર્વે, ધારાપુરી, અને ઉરણુ બેટ તથા કોલાબા જિલ્લો.

વિસ્તાર—લંબાઈ આશરે ૧૨ મૈલ. પહોળાઈ સરાસરી ૩ મૈલ.

વસ્તી—આશરે ૧૨ લાખ માણસની.

આકાર—મિસ્તીની પખાલ જેવો છે.

ભાષા—મરાઠી, ઉર્દુ, ગુજરાતી મુખ્ય છે. પણ ઘણાં ખરાં

ખાતામાં અંગ્રેજી લાખાનો ઉપયોગ થાય છે.

હવામાન અને વરસાદ--ચારે બાજુ દરિયાને લઇને બહુ તાપ, તાઢ લાગતાં નથી. વરસાદ ૭૫ થી ૧૦૦ ઈંચ સુધી પડે છે.

સુખ્ય ભાગ--વહીવટ ચલાવવાને સાત ભાગ પાડેલા છે તે નીચે પ્રમાણે:—

એ (A)--કોટ વૉર્ડ

બી (B)--માંડવી વૉર્ડ

સી (C)--બુલેશ્વર વૉર્ડ

ડી (D)--ગીરગામ વૉર્ડ

ઈ (E)--ભાયખળા વૉર્ડ

એફ (F)--પરેલ વૉર્ડ

જી (G)--માહીમ વૉર્ડ

ટ્રીપકલ્પ--કોલાબા, વાલકેશ્વર, વરલી.

ભૂશિર--કોલાબા, વાલકેશ્વર, વરલી, મામાહાજની અને શિવડીની.

હુંગર--મલખારહીલ, ખંભાલાહીલ, વરલી હીલ, સીવરી, મહાલક્ષ્મીહીલ અને ભંડારવાડાહીલ.
નદી--નથી.

ખાડી--વાંદરાની અને માહીમની.

તળાવ--સુંબાદેવી, બુલેશ્વર, વાલકેશ્વરનાં હાલમાં છે.
ધોળીતળાવ, કાવસજી, પટેલનું તળાવ, ગોવાળીઆ તળાવ

બાબુલા તળાવ, ગિલ્ડર તળાવ, વગેરે પુરી નાખ્યાં છે.

ઉપસાગર—એકબે, માહીમ.

મેદાન—એન્ડરેન્ડ, ક્રાટનું, મરીનલાઇન્સ, ચર્ચગેટ, ચોપાટી
ને મહાલક્ષ્મીનું.

ગોદી—વિક્ટોરિઆ ગોદી, અલેક્ઝાંડ્રા ગોદી, પ્રિન્સેસ ગોદી,
સામુન ડોક, અને ગવર્મેન્ટ ડોકયાર્ડ.

બંદર—ફ્રિઅરબંદર, પાલવાબંદર, મોદીબંદર, ટાંકબંદર,
વાડીબંદર, અને કરનાકબંદર.

આયાત (પરદેશથી આવતો માત્ર)—જનતખતનું કાપડ,
ધાતુનો સામાન, સુતર, ખાંડ, સ્ટેશનરી સામાન,
મોનું, રૂપું, ચા, દારૂ, કાચનો સામાન, લોહાનાં
યંત્રા વગેરે.

નિકાશ (પરદેશ જતો માત્ર)—કપાસ, સુતર, અરીચી,
અનાજ, દેશી કાપડ, તેલીંગીઆં વગેરે.

હરવા ફરવાનાં સ્થળો—ચોપાટી, પાલવા બંદર. એન્ડરેન્ડ,
રાણીબાગ, જુલાબાગ, માહીમનો દરિયો, માટુંગાનો
તલો બગીચો વગેરે.

દેવસ્થાનો—

હિંદુઓનાં—નાગકેશ્વરનું મંદિર, બાબુલનાથનું, ભુલે-
શ્વરનું, મહાલક્ષ્મી માતાનું, મુંબાદેવીનું, કાળ-
કાદેવીનું, માધવબાગનું વગેરે.

જૈનોનાં—પાયધુનીનાં, લાલબાગ, બાયબજા માહીમ વગેરે.

પારસીઓની અગિઆરી—ચીરાળબર, ગીરગામ, ખેત-
વાડી, કાંદાવાડી, આગળની તેમજ બીજી ફેટલીક.

મુસલમાનોનાં—માલીમની પીરની દરગાહ, જુમ્મામસીદ,
જકરીઆ મસીદ વગેરે.

ખ્રિસ્તિયાં—બ્રજે ઠેકાણે ચર્ચ આવેલાં છે, તેમાં સેન્ટથો-
મસનું ચર્ચ પ્રસિધ્ધ છે.

મુંદર મકાનો—મેકેટરીએટ, જનરલ પોપ્ટ ઓફીસ, મ્યુનિ-
ઓફીસ, બોરીંગંદર સ્ટેશન, હાઇકોર્ટનું મકાન
મ્યુઝીઅમ, રાજગામ ટાવર, તાજમહાલ હોટલ
વગેરે.

જ્ઞાન વધારનારાં સ્થળો—વેધશાળા, ટંકશાળ, દીવાદાંડી
તોપખાનું, પરેલ લેબોરેટરી, રે આર્ટ સ્કૂલ, ટેકનીકલ સ્કૂલ
મહાલક્ષ્મી હિપર પાંજરાપોળ, ઇસ્પતાલો વગેરે.

વાડે અને તેના વિભાગ:--

ઈ	વી	સી
અપર કોલાયા,	ચકલો,	માર્કેટ,
લોઅર કોલાયા,	માંડવી,	ફજુસવાડી,
દક્ષિણ કોટ,	ઉમરખાડી	ધોબી તળાવ
ઉત્તર કોટ,	ડોંગરી	બૂલેશ્વર
એસ્પેનેડ (મેદાન)		કુંભારવાડા;
		ખારા તળાવ.

દી	ઈ	ફ	જી
ખેતીવાડી,	તારદેવ,કમાડીપુરા	ચીંચપોકલી	અપર માહીમ
ગીરગામ,	નવેનાગપાડો	પરેલ	લોઅર માહીમ
ચોપાટી	જુનોનાગપાડો,	દાદર	વરલી,
વાલકેશ્વર	તારવાડી,ભાયખંજા	શિવડી	
મહાલક્ષ્મી.	મઝગામ	માટુંગા, નાયગામ; ધારાવી, શિવ.	

વૉડવાર ટુંક વર્ણન

૧. એ વૉડ (કોટ)

ભૂશિર-કોલાખાની.

રેશન-કોલાખા અને ચર્ચગેટ (મી. બી. રેલ્વે)

ખેડી બંદર (જી. આઇ. પી. રેલ્વે)

બંદર-પાલવા બંદર, વિક્ટોરિયા બંદર, આર્થર બંદર,
એપોલો બંદર અને મોદી બંદર,

ગોદી-સાસુન ડૉક, વિક્ટોરિયા ડૉક, ગવર્નમેંટ ડૉકયાડ
હવાખાવાનાં સ્થળો-એપોલો બંદર, ચર્ચગેટ, મરીન્સાઈડ-સ

ખીખં સ્થળો.

કોલાખાની દીવાદાંડી-વહાણો તથા આગખોટો રાત્રે ખડક
સાથે ન અથડાય માટે ત્યાં ફરતો દીવો રાખવામાં આવે છે.

વેધશાળા-તારાની ગતિ, હવામાં ચતુર્થ તોફાન, ધડીઆળોના
ટાઈમ ધરતીકંપ વગેરે જાણવાનાં યંત્રો ત્યાં ગોઠવેલાં છે.
ચ્યુઝિઅમ-જુની વસ્તુઓ, મૂર્તિઓ, કારીગરીના નમુના વગેરેનો
ત્યાં સંગ્રહ છે.

રાજાબાઈ ટાવર-૨૮૦ ફૂટ ઉંચો મિનારો છે તે ઉપર ચારેબાજુ
ધડિઆળ છે. તેમાં પા પા કલાકે ટકોરા થાય છે. ઉપર જવાને
૨૮૨ પગથીયાં છે.

હાઇકોર્ટ-જેવા જેવું મકાન છે. ત્યાં મોટા દાવા ચૂકવવામાં આવે છે
ટાઉનહૉલ-મોટી મોટી સભાઓ ભરવાને બાંધેલું જાહેર મકાન છે.
કાર્ફર્ડ માર્કેટ-ફળફૂલ તેમજ સર્વ જાતની વસ્તુઓ મળે છે.
દરેક જાતના લોકોની મેદની અહીં ભરાય છે. અહીં પણ
ધડીઆળવાળો ટાવર છે.

જનરલ પોસ્ટ ઓફીસ-મોટા ધુમટવાળું ભવ્ય મકાન છે. આ
મકાન સગલગ ૧૦ વરસે બંધાઈ રહ્યું હતું.

બોરીબંદર—(વિક્ટોરિયા ટર્મિનસ) હિન્દુસ્તાનમાં મોટામાં મોટું સ્ટેશન છે. હિન્દુસ્તાનના મોટાં શહેરોના ફાટાઓ, નકશી-કામ તથા માણસ કરતાં ઊંચા ધડીઆળ જોવા જેવાં છે.

મ્યુનિસિપલ બોરીસ—એમાં મ્યુનિસિપલ ઓફિસો છે. એનો એક મિનારો જાણે ગગનમાં ગયો હોય એવું જણાય છે. આપણી શાળાના સેક્રેટરી સાહેબની ઓફિસ પહેલે માળે છે. મકાન જોવા જેવું છે.

ઢાલાબામાં લશ્કરી થાણું છે. અને નાનું તોપખાનું રાખવામાં આવે છે.

૨ બી વૉર્ડ (માંડવી)

સ્ટેશન—મસિદ કે મસજીદ (જી. આઇ. પી.)

બંદર—કર્નાકબંદર અને વાડી બંદર

બોલી—વિક્ટોરીઆ ડૉક, પ્રિન્સેસ ડૉક, અલેક્ઝાંડ્રા ડૉક.

બીબી સ્થળો—ચકલો, માંડવી આગળની બગીચો અને ડોંગરીની તુરંગ. તુરંગ આગળની ટેકરીમાંથી હાલમાં પથ્થર બોલી કાઢે છે.

૩. સી વૉર્ડ (ભૂલેશ્વર)

માર્કેટ-શાઠભાઈ, કૂતકળ વગેરે મળે છે.

કાપડમાર્કેટ-મંગળદાસ, મૂળઈ જેઠા, લક્ષ્મીદાસ ખિમઈ વગેરે.

સ્ટેશન-મરીનલાઈન્સ (ખી. ખી. રેલ્વે.)

પ્રમાણમાં ભૂલેશ્વર આગળ માણસોની ખુબજ ગીરતી હોય છે. ગુજરાતીઓની વસ્તી વિશેષ છે. હિન્દુઓનાં મંદિરો ઘણાં છે. પાસે પાંજરપોળ છે.

૪. ડી. વૉર્ડ (ગીરગામ)

સ્ટેશન-ચતરિડ, ટ્રાંટરેડ અને મહાલક્ષ્મી (ખી. ખી. રેલ્વે)

બુશિર-વાલકેશ્વરની.

વપસાગર-મેઠમેનો.

દુંગર-વાલકેશ્વરનો, ટેકરીઓ-મલખાર હીલ અને ખંભાલા હીલની.

હવાખાવાનાં સ્થળો-ચોપાટી અને મલખારહીલ.

ખીજાં સ્થળો-ખાબુલનાથનું દહેરું. એ જોવા જેવું છે. ઉપરથી આખું મુંબઈ જોઈ શકાય છે. દેખાવ બહુજ સુંદર જણાય છે. પાસે હેર્મીંગ ગાર્ડન (સુઘાયાગ) દુંગર ઉપર આવેલો છે ખાગ નીચે પાણીની ટાંકી છે. સાંજે લોકો ફરવા આવે છે ગવનર સાહેબનો ખગતો પાસેજ છે. તેની નિગ્રાનીએ મોઢા દિવા દૂરથી જણાય છે. મહાદેવશ્રી માતાનું મંદિર- અહીં ધણી મોટો દર્શનાર્થે આવે છે. નવરાત્રી ઉપર મોટો મેળો ભરાય છે. રેસકોર્સનું (ઘોડાની સરત) મેદાન પણ બહુ મોટું છે.

૫. ઇ વોર્ડ (ભાયખળા)

સ્ટેશન-મેન્ડરેરોડ, (બુનું મઝગામ) ભાયખળા (છ. આઇ. પી.)

ખંદર-મઝગામ અને ટાંકખંદર.

દુંગર-મઝગામ અને ભંડારવાડાની ટેકરી.

માર્કેટ-ભાયખળાની, ત્યાં શાકભાજી સરતાં મળે છે.

ખીજાં સ્થળો-રાણીનો ખાગ, દેશ દેશના પશુપક્ષીઓ (મરેલાં

અને જીવતાં) જાતજાતના ફૂલઝાડો, કારીગરીના નમુનાઓ વગેરે જોવા જેવાં છે. પાસે ટાવર છે. તેને ખસેડી બામ ફરી ખાંધવાનું કામ ચાલે છે.

૬. ઝાફ વોર્ડ (પરેલ)

જૂશિર-શિવરીતી.

સ્ટેશન-ચિંચપુક્લી, કરીરોડ, પરેલ, દાદર, માટુંગા, (જી. આઇ. પી. રેલ્વેના) લોઅર પરેલ, એલ્ફિન્સ્ટન રોડ, દાદર (બી. બી. રેલ્વે) આ ભાગમાં મીલો ઘણી છે. પરેલમાં સર્પદંશ ઉપર ઉપાય કરવાનું દવાખાનું છે. શિવને છેડે મીઠાના અગરો છે. કિંગ સરકલ આગળ નવા બગીચામાં શાંત્રે ભોંટો ફરવા આવે છે.

૭. ૭ વાડ (માહીમ)

ભૂરિર-મામાહાજીની અને વરલીની.

અખાત-માહીમનો.

સ્ટેશન-માહીમ, માડુંગારોડ (ખી. ખી. રેલ્વે)

હવાખાવાનાં સ્થળ-માહીમનો દરિયો.

ખીજાં સ્થળો-મકદુમઅલી પીરની દરગાહ. અહીં દર વર્ષે મોટેકે
ઝોરસ ભરાય છે.

માહીમમાં જુનાવખતનો કિસ્લો જોવા જેવો છે. વળી જુનામાં
જુનું જંદર છે. હાલ પણ રેતી, રીઈટ, લાકડાં વગેરે માલ આવે છે.

મહેર ખહાર જોવા જેવાં સ્થળો-ધારાપુરી (એસિકંટા)
જુના વખતની ગુફા જોવા જેવી છે. ત્યાં ખોટા કે મચ્છ-
નામાં ખેસી પણ લોકો જોવા જાય છે.

કેરજી-મુંબઈ પાસે ગામ છે. ત્યાં દારૂ ગાળવાની
મંદી છે.

કુર્લા, ભાંડુપ, ભાંઈદર અને વસઈ આગળ મીઠાના અગરો છે.
જોગેશરીની ગુફા-અધેરી પાસે જોવા જેવી છે. તેની પાસેજ
થોડે દૂર મોરલની ગુફા પણ જોવા જેવી છે.

નેરીની મોટી ગુફા-કુનિયામાં મોટી ગુફાઓ પૈકી એક છે.
મોરીવલી સ્ટેશનથી ૭-૮ મૈલ પર આવેલી છે તે ખુબજ

જુની છે. મુંબઈથી ઘણા લોકો મોઝમઝાહ માટે ત્યાં જાય એમાં ૧૦૮ ઉપર ગુફાઓ છે. જુના વખતનાં કાર પુતળાં જોવા જોવાં છે. ટાંકામાંનું શીતળ પાણી પીવાથી મન શાંત બને છે.

પ્રશ્નોત્તર.

પ્રશ્ન-ભૂગોળવિદ્યા શીખવાથી શું લાભ થાય ?

ઉત્તર-પૃથ્વી પરનાં મોટાં મોટાં શહેરો, નદીઓ, અખાતો, રણો, પર્વતો વગેરે ક્યાં આવેલાં છે તેની દેશમાં શું પાડે છે, કયો દેશ મુખી છે, ત્યાંના લોકો કેવી જાતના છે. તેઓના રીતરિવાજ કેવા છે, વગેરે સમજાય છે.

પ્ર-ગામડામાં તથા શહેરમાં શું તફાવત હશે ?

ઉ- ગામડું.

શહેર.

વસ્તી થોડી હોય છે.

વસ્તી વધુ હોય છે.

ઘર થોડાં હોય છે.

ઘર ઘણાં હોય છે.

બજાર નથી હોતાં.

મોટી મોટી બજારો હોય છે.

સાશ રસ્તા નથી હોતા.

પાકી સડકો હોય છે.

ગંદકી નથી હોતી.

ગંદકી વધુ હોય છે.

હવાપાણી સારાં હોય છે.

હવાપાણી ગામડાં જેવાં નહિ.

ધંધો મળતો નથી,

ધંધો રોજગાર સારા ચાલે

પ્ર-ભૂગોળનું જ્ઞાન કઈ કઈ રીતે મેળવી શકાય ?

ઉ-વાંચીને, મોડેલથી (માટીના નમુનાથી), નકશાથી, અને નજરે જઈ જોવાથી.

પ્ર-તમે કયા વોર્ડમાં રહો છો ?

ઉ-એફ વોર્ડમાં.

પ્ર-એફ વોર્ડમાં કયા કયા ભાગ આવ્યા ?

ઉ-પરેલ, માટુંગા, ખાડા માટુંગા, નાયગામ, દાદર, શિવ વગેરે.

પ્ર-મુંબઈમાં પાણી કેવી રીતે મળે છે ?

ઉ-નળ વાટે.

પ્ર-નળમાં કયાંથી આવતું હશે ?

ઉ-તળાવમાંથી.

પ્ર-કયા તળાવમાંથી ?

ઉ-તાનસા, તુળસી અને વિહારમાંથી.

પ્ર-એ કયાં આવ્યાં ?

ઉ-થાણા જિલ્લામાં.

પ્ર-એમાં મોટું તળાવ કયું ?

ઉ-તાનસા. એ સને ૧૮૯૧ માં સરકારે બંધાવ્યું. નાશિક જતાં તાનસા નામનું સ્ટેશન આવે છે. ત્યાંથી એ નજીકમાંજ છે.

પ્ર-તમે મુંબઈમાં તળાવ જોયું છે ?

ઉ-હાહ. મુંબાદેવીનું અને વાલકેશ્વરનું.

પ્ર-ભાયખળા સ્ટેશનથી ચોપાટી જવું હોય તો કેવી રીતે જવાશે ?

ઉ-ટ્રામમાં બેસીને, ઘેડાગાડી કે મોટરમાં બેસીને.

પ્ર-ટ્રામમાં બેસી ક્યાં ઉતરવું ?

ઉ-ગીરગામ જતી ટ્રામમાં બેસી પ્રાર્થાના સ્થળ આગળ ઉતરવું.

પ્ર-તમે ટ્રામ તો જોઈ છેને ?

ઉ-હાહ.

પ્ર-તમે ટ્રામ વિષે શું શું જાણો છો ?

ઉ-ટ્રામ એ વિજળીથી ચાલતી નાની ગાડી. આગાડીની જેમ તે લોદાના પાટા ઉપર ચાલે છે. ઉપર વિજળીના તાર હોય છે તેની સાથે દાંડાને લગાડે છે કે ઝટ દમને ચાલવા માંડે છે.

પ્ર-ટ્રામ પહેલ વહેલી કેવી રીતે ચાલતી હતી ?

ઉ-ઘોડાઓ જોડીને ચલાવતા હતા.

પ્ર-પ્રથમ ટ્રામ ક્યાં ચલુ થઈ હશે ?

ઉ- ન્યુયોર્કમાં (અમેરિકામાં).

પ્ર-કોણે શોધ કરી હશે ?

ઉ-મી. ટ્રેધન નામના માણસે સને ૧૮૬૦ માં શોધ કરી.

પ્ર-ટ્રામ ક્યાં ઉભી રહે તે શી રીતે જાણવું ?

ઉ-એક બાળુ થાંભલા ઉપર લાલ બોર્ડ લગાડેલાં હોય છે.

પ્ર-ટ્રામ ક્યાં થઈને જશે તે શી રીતે જાણવું ?

ઉ-આગલા ભાગનું બોર્ડ જોવું. અથવા ગમેતે ટ્રામમાં બેસી

જઈ ટિકિટ આપનારને કહેવાથી તે તમને જ્યાં જવાનું હોય ત્યાં ઉતારશે. નંબરો યાદ રાખવાથી પણ જાણી શકાય છે. પ્ર-હિંદુસ્તાનમાં ખીજે ક્યાં ક્યાં દ્રામ ચાલે છે ?

ઉ-કલકત્તા, રંગુન, મદ્રાસ, નાશિક, દિલ્લી નગેરે મોટાં શહેરોમાં, પ્ર-ખુલા પડ્યા હો તો શું કરવું ?

ઉ-રસ્તા પરના પોલિસ સિપાઈને પૂછવું. અથવા દ્રામમાં બેસી જઈ પોતાના મુકામની ટિકિટ માગવી અથવા ઘોડાગાડી કે મોટર ભાડે કરીને જવું.

પ્ર-દ્રામનાં મુખ્ય સ્થાનો ક્યાં ક્યાં ? નંબર પ્રમાણે કહો.

ઉ-૧. સાસુનડોક. ૨. આંન્ડ્સ બિલ્ડીંગ્સ; ૩. મ્યુઝિ-અમ હસ્ટ ૪ (અ)મ્યુઝિયમ વેસ્ટ; ૪. બેન્ગાર્ડપિયર. ૫. બેરી બંદર; ૬. કાર્ફર્ડમાર્કેટ; ૭. ઘોખીતળાવ, ૮. કર્નાકબંદર; ૯. વાડીબંદર જંકશન ૧૦. ગિરગામ; પી. ચર્ચ ૧૧ (અ) ઓપેરા હાઉસ ૧૧. પાયધુની; ૧૨. નળખજાર; ૧૩. સી. પી. ટેંક (કાવ-સજી પટેલ તળાવ) ૧૪. ફોરનર ઓફ આંન્ડ રોડ; ૧૫. ચર્ચનીરોડ જંકશન ૧૬. આન્ડરોડ; ૧૭. ફોરસરોડ જંકશન; ૧૮. તારદેવ ૧૯. બેટાંકી ૨૦. જે. જે. હોસ્પિટલ જંકશન. ૨૧. મજગામ; ૨૨. હિલાપાસી (પારસી સ્ટેચ્યુ) ૨૩. જેકબ સર્કલ ૨૪. લાયખજા બ્રીજ ૨૫. વિક્ટોરિયા ગાર્ડન્સ લાલબાગ ૨૭. પરેલ ૨૮. હાઈર ૨૯. ફ્લોસ ફાઉન્ટન ૩૦

મુખ્ય બેઠ

ଭାରତୀୟ
ଫିଲ୍ମ-
ଭାଷା

એલફીસ્ટન
રોડ

ભો.પરદા

ਮਿਮਿ
ਫਿਮਿ

9/16/2012

$$\frac{u}{u'}$$

Figure

भारत

မည်သို့

4123

ଶ୍ରୀବତୀ

வினா

FLSUIER

ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ

वीरद्वेरीआडोड

બાંદર

એલેક બાંડાડોક

બેનાર્ડ પી.એ.સ.

ଆମେ ଯିବୁ ଲାଙ୍ଗୁର

સેંડહસ્ટ ઓફ; ૩૧. ગોળપીકા ૩૨. રાઉન્ડટેપલ
ગોળદેવળ ૩૩. લીંડીબનર, ૩૪. રેરોડ ૩૫. ગોવાલિયા
તળાવ ૩૬. પ્રાર્થના સમાજ ૩૭. ટાંકબંદર. ૩૮.
કિંગ્સકર્કલ.

પ્ર-મુંબઈ મ્યુનિસિપાલિટીની ઉપજ શું હશે ?

ઉ-આસરે ૩૫ કરોડ રૂપિયાની.

પ્ર-એટલી બધી ઉપજ કેવી રીતે થતી હશે ?

ઉ-કરો નાખીને પેસા જમા કરે છે તેમાંથી. શહેરમાં દીવાળત્તી,
પાણી પૂરું પાડવું, સાર્વજનિક કામે, નિશ્ચાળો વગેરે
ચામે છે તેમાંથી.

પ્ર-મુંબઈમાં કઈ કમ રહેલે આવી ?

ઉ-૧-બી. બી. એન્ડ સી. આઈ. આર (ગોમ્મે, બરોડા
એન્ડ સેંટ્રલ ઈડિઆ રેલ્વે)

૨-જી. આઈ. પી. રેલ્વે (મેટ ઈંગ્લિશ પેનિન્સુલા રેલ્વે)

૩-હાઈર બ્રાંચ (ગોમ્મે પોર્ટ ટ્રસ્ટ રેલ્વે કુર્લાથી.

૪-ગોવારીથી માલીમ થઇ વાંદરા આગળ બી. બી. રેલ્વેને
ફાંટો મળે છે

પ્ર-મુંબઈમાં બી. બી. રેલ્વેનાં સ્ટેશનો ગણાવો.

ઉ-કોલાબા, ચચંગેટ, મરીન્ડાઈન્સ, ચર્નારોડ,
ગ્રાંટરોડ, મહાલક્ષ્મી, પરેલ, એડિક્સ્ટન રોડ,
હાદર, માદુંગારોડ, માહીમ.

પ્ર-મુંબઈમાં જી. આઈ પી રેલ્વેનાં સ્ટેશનો કયાં કયાં ?

૭ બોરીખંદર. (વિક્ટોરિયા ટર્મિનસ) મસજીદ, સેંડહસ્ટ'.

રોડ, (ભુનુંનામ મઝગામ) ભાયખળા, ચીંચપોકલી,
કરીરોડ, પરેલ, દાદર, માટુંગા, શિવ.

પ્ર-હર્ષર આન્યનાં ?

૭-કુર્લા, કોલવાડા, ગોવારી, કોટનગ્રીનયાડ',
અને સેંડહસ્ટ' રોડ, થઈ બોરીખંદર જાય છે

પ્ર-વાંદરેથી બોરીખંદર જતાં ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે ?

૭-વાંદરા, માહીમ (ખી. ખી. રેલ્વે.) પછી હાર્ણર આન્ય
પ્રમાણેજ. (અથવા વાંદરાથી દાદર જઈ ત્યાંથી જમણે તો તે
સ્ટેશનો કહેવાં)

પ્ર-કોલાયાથા પરેલ કેવી રીતે જવું ?

૭-૧-દ્રામમાં બેસી. ગીરગામ, કાળકાદેથી કે પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટવાળી
દ્રામમાં બેસીને જવું.

૨-કોલાયા કે ચર્ચગેટ સ્ટેશનેથી બેસીને.

૩-બોરીખંદર સ્ટેશનેથી બેસીને.

૪-ટેક્સી કે ઘોડાગાડીમાં બેસીને.

પ્ર-રાણીયાગ જોવા જવાને ક્યા સ્ટેશને ઉતરવું ?

૭-ભાયખળા દ્રામમાં બેસીને પછી જઈ શકાય.

પ્ર-ખી. ખી. રેલ્વે અને જી. આઈ. પી. રેલ્વેનાં નજીક
ક્યાં ક્યાં સ્ટેશન આવ્યાં ?

૭-એલ્ફિન્સ્ટનરોડ, દાદર, માટુંગારોડ અનુક્રમે પરેલ, દાદર
અને માટુંગા આવે છે.

પ્ર-મુંબઈમાં મુખ્ય મેળાઓ કયાં કયાં ભરાય છે ?

ઉ-ચાલકેશ્વરનો, મહાલક્ષ્મીનો, મેદાનનો, નાગ-
પાડાનો ગોવાળીઆ તળાવ ઉપર લક્ષ્મીનારાયણનો,
કાલકાદેવીનો, માહીમનો નાયગામનો

પ્ર-વેપારની ધમાલ કયા ભાગમાં વિશેષ જણાય છે ?

ઉ માંડવી આગળ, ગોદીઓ આગળ, માર્કેટ આગળ, કોટ,
અને ભુભેશ્વર આગળ.

પ્ર-જેવા જેવાં સ્થળો ગણાવો.

ઉ-દામકોર્ટ, મ્યુનિ. ઓફિસનું મકાન, ખોરીગંદર સ્ટેશન, રાજ-
બાઇ ટાવર, ટાઉન હાલ, ગોદીઓમાં મોટી મોટી બોટો,
રાજ્યોના મહેલો, તાજમહાલ હાંટલનું મકાન, વિજામંદિર.
(કાલેજોનાં મકાનો).

પ્ર-મોજમનદનાં સ્થળો ગણાવો.

ઉ-ચૌપાટી, પાલવાળંદર, બેન્ડસ્ટેન્ડ, રાણીઆમ, ઝૂંઝાઆમ, માટું-
ગાનો નવો બગીચો, માહીમ આગળનો દરિયો.

પ્ર-જ્ઞાન વધારવાના સ્થળો કયાં કયાં ?

ઉ-વેવશાળા, દિવાદાંડી, ટંકશાળ, તોપખાનું (મહાલક્ષ્મી) ક્રાફ્ટ
મારકેટ, હોસ્પિટલો, ગોદીઓ, આર્ટસ્કૂલ, ટેકનીકલસ્કૂલ,
યુનિવર્સિટીનું મકાન વગેરે.

પ્ર-મુંબઈનો કારભાર કોણ અને કેવી રીતે ચલાવતા હશે ?

ઉ-મુંબઈ મોટું શહેર છે. મુંબઈ ઈલાકાની રાજધાની હોવાથી

ત્યાં ગવર્નર સાહેબ રહે છે. મુંબઈમાં ૪૦ હજાર ઉપર ઘરો છે. વસ્તી પણ બહુ છે (૧૨ લાખ માણસની). મોટાં શહેરમાં દીવાળતી, સારા રસ્તાની હંમેશા જરૂર છે તેની ગોઠવણ (વ્યવસ્થા) કરવાને સરકારે મોટાં મોટાં શહેરને સ્વરાજ જેવા હોકા આપેલા છે. એટલે તે શહેરની પ્રજાજ તે શહેરનો કારભાર ચલાવે છે. કારભાર ચલાવવાને પ્રજામાંથી જેઓ સારાં કામ કરતા હોય તેવાને ભોકો ચુંટી કાઢે છે. મુંબઈમાં ૧૦૬ માણસની ચુંટણી થાય છે. તેમાં કેટલાક સરકાર પણ નીમે છે. એવા ૧૦૬ માણસની સભા કોર્પોરેશન નામે ઓળખાય છે. તેમાં બેસનાર સભાસદ કોર્પોરેટર કહેવાય છે. કોર્પોરેશન નાની નાની કમિટી બનાવી તે દરેકને એક એક ખાતું સોંપે છે. તે કારભાર ચલાવે છે. મુંબઈ મ્યુનિ. નો મુખ્ય અમલદાર મ્યુનિ. કમિશનરશ્રી ઓળખાય છે. કેળવણી ખાતા માટે એક જુદી કમિટી (સ્ટુડેન્ટ કમિટી) છે. તેના ઉપરી અધિકારી સેક્રેટરી સાહેબશ્રી ઓળખાય છે. તેમને મદદ કરવાને મુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટો નીમેલા હોય છે. તેઓ હંમેશા દરેક શાળામાં દેખરેખ રાખે છે. મુંબઈમાં મુખ્ય ચાર ભાષાની નિશાળો વધુ છે. મરાઠી, ગુજરાતી, ઉર્દુ, અને અંગ્રેજી એ વગર ઈજનેરી ખાતું, આરોગ્ય ખાતું, વગેરે ખાતાંઓ છે. પોલીસ, ન્યાય અને જગતખાતાં સરકારના હાથમાં છે.

પ્ર-મુંબઈના મુખ્ય ભાગ કેટલા છે ? કયા કયા ?

ઉ-સાત છે. એ. બી. સી. ડી. ઇ. એફ. જી.

પ્ર-કયા વૉર્ડમાં ગીચ વસ્તી હશે ?

ઉ-સી. વૉર્ડમાં (બૃલેશ્વરના લતામાં).

પ્ર-ઇ. વૉર્ડમાં કયા કયા ભાગ આવ્યા ?

ઉ-ભાયખળા, તારદેવ, કામાડીપુરા, નાગપાડા (બે છે) મજગામ.

પ્ર-મુંબઈમાં પોષ્ટ ઓફિસ કેટલી હશે ?

ઉ-મુખ્ય ૨૦ છે. અને તે દરેકના નંબર આપેલા છે. બીજી નાની નાની પણ ધણી છે. તેના નંબર નથી.

પ્ર-મુખ્ય પોષ્ટઑફિસ કયાં આવી ?

ઉ-બેરીબંદર સ્ટેશન પાસે. તેના નંબર ૧ છે.

પ્ર-કાળકાદેવી, ગીરગામ, પરેલ, માટુંગાના નંબર કહેશે ?

ઉ-અનુક્રમે ૨, ૪, ૧૨, ૧૯ છે.

પ્ર-ખાડીની પોષ્ટ ઓફિસના નંબરો કયાં જણાવો.

ઉ-નં. ૧, ફોર્ટ; મુંબઈ. નં. ૩ માંડવી. નં. ૫, કોલાબા.

નં. ૬, મલખારહીલ. નં. ૭, આન્ટરોડ. નં. ૮, ભાયખળા.

નં. ૯, ઉમરખાડી. નં. ૧૦, મજગામ. નં. ૧૧, જોકબ સર્કલ.

નં. ૧૩, ફરગ્યુસન રોડ. નં. ૧૪, દાદર. નં. ૧૫, શીવરી.

નં. ૧૬, માહીમ, નં. ૧૭, ધારવી નં. ૧૮ વરલી. નં. ૨૦ વાંદરા.

પ્ર-કુલો ને વાંદરા મુંબઈમાં ગણાય કે ?

ઉ-ના જી. તે થાણા જિલ્લામાં ગણાય છે.

પ્ર-બી. બી. રેલ્વેમાં કઈ કઈ લોકલો દોડે છે ?

ઉ-વિરાર, બેરીવલી, અધેરી, અને વાંદરા.

પ્ર-શ. આઈ. પી. રેલ્વેમાં ?

ઉ-કલ્યાણ, થાણા, અને કુર્તી.

પ્ર-એ લોકો ક્યાંથી આવે છે એ શી રીતે જાણવું ?

ઉ-દિવસે જાણવું સહેલું છે. આગગાડીના બન્ને છેડે નામો લખેલાં હોય છે. સ્ટેશન ઉપર પણ બોર્ડ ઉપર ટાઇમ તથા ઉભી રહેવાનાં સ્ટેશન વગેરે જણાવેલું હોય છે.

પ્ર-રાત્રે કેવી રીતે જાણવું ?

ઉ-રાત્રે પણ બોર્ડો ઉપર ટાઇમ દર્શાવેલા હોય છે. ખી. ખી. રેલ્વેમાં કાય ઉપર અંબેરી, વાંદરા (જે લોકો હોય તેનું નામ લખેલું હોય છે, અને તે ઈ અંદર વિજળીની બત્તી હોવાથી ઝટ વંચાય છે. હાથમાં આ પ્રમાણે નવી ગોઠવણ કરી છે.

પ્ર-શ. આઈ. પી. રેલ્વેમાં શી રીતે જાણવું ?

ઉ-આગગાડીના એંજીન ઉપર ચાંદો મૂકેલા હોય છે. કલ્યાણ લોકોના એંજીન ઉપર ઘોળો ગોળ ચાંદ હોય છે. થાણાના એંજીન ઉપર લીલો ચાંદ (પનરા ઉપર આપેલો રંગ) અને કુર્તી લોકોના એંજીન ઉપર છેક નીચે લીલો ચાંદ જણાશે. સ્ટેશન ઉપર ટાઇમ બોર્ડ જોઈ અથવા આગગાડીના બન્ને છેડે લખેલું નામ વાંચવું.

પ્ર-રાત્રે કેવી રીતે જાણવું ?

ઉ-દિવસની માફકજ હોય છે. ફેર એટલો કે રાત્રે ચાંદોની જગ્યાએ તેના રંગની બત્તી હોય છે. એટલે કંઈ લોકો છે તે ઝડ સમજાય છે.

પ્ર-મુંબઈમાં મોટાં મોટાં કારખાના કયાં છે ?

ઉ-પરેજ વર્કશોપ (મી. બી. રેલ્વેનું તથા જી. આઈ. પી. રેલ્વેનું) માટુંગા વર્કશોપ (જી. આઈ. પી. રેલ્વેનું) બીજાં નાના નાના ધણાં છે.

પ્ર-ફૂટપાથ એટલે શું ?

ઉ-મોટી મોટી સડકોની આબુઆબુ માણસોને ચાલવાને ફરેસો ઉઘો રસ્તો. એ ઉપર ચાલવાથી મોટર, ટ્રામ કે ખઠા-રાથી અકસ્માત થવાનો ભય રહેતો નથી.

પ્ર-આગ લાગે તો શું કરવું ?

ઉ-મ્યુનિસિપાલિટિએ ઠામ ઠામ બંબા રાખ્યા છે. કોની મુખ્ય જગા લાયખસા બીજા આગળ છે. ત્યાં ધણા બંબા રહે છે. દરેક બંબાખાના આગળ ટેલીફોન હોય છે. એવા ટેલીફોનનો શહેરમાં ઠામઠામ કાચનાં બોક્ષ ગોઠવી સંબંધ રાખેલો છે. આગ લાગે કે તુરત તે કાચને તોડી હેન્ડલ ફેરવવાથી તે જગ્યાએ બંબા આવી પહોંચે છે.

પ્ર-ટેલીફોન એટલે શું ?

ઉ-વિજળીના પાવરથી ચાલતું વાતચિત કરવાનું યંત્ર.

પ્ર-ટેલીફોનથી શું લાભ થાય ?

ઉ-અણુધારી આફત વખતે ખબર આપી શકાય. એનાથી વેપારમાં બહુજ ફાયદો થાય છે. દેશદેશના લાવતાલ તુરત સમજાય છે. મરમાં બેઠાં બેઠાં દરેક ડોકાણે વાતચિત કરી શકાય છે.

~~જાણ~~ તમે વાંચી કે ?

ન વાંચી દોય તો આજેજ મંગાવો.

દશાવતાર લીલા

કિંમત ૦-૮-૦. આર્ટ પેપર ઉપર સુંદર ૧૨ ચિત્રો.

હનામ તથા મેળવડા માટે સારા કમિશનથી આપીશું.

તેમાં શું શું જોયો ?

ભગવાનના અવતારનું નામ, તેનો હેતુ અને કાર્ય.

૧. મચ્છાવતાર	૨. કુર્માવતાર
૩. વરાહાવતાર	૪. નૃસિંહાવતાર
૫. વામનાવતાર	૬. પરશુરામાવતાર
૭. રામાવતાર	૮. કૃષ્ણાવતાર
૯. બુદ્ધાવતાર	૧૦. કલકીરૂપ - હવે થવાનો.

એ સિવાય અંદર ચાર યુગની ગણતરી ભક્તિ વિષે,
અને ભક્ત કવિનાં અનુપમ કાવ્યો વાંચવાને મળશે.

આજેજ લખો.

મળવાનું ઠેકાણું-

હ ના. શાસ્ત્રી મુ. માદુંગા, ગુ. શાળા, મુંબઈ

પોષ્ટ નં. ૧૬ (જી. આઈ પી.)

દશાવતાર લીલા માટે અભિપ્રાયો:-

દશાવતાર લીલા:- (હ. ના. શાસ્ત્રી) હંધરે અધર્મનો અંત લાવવા માટે જે બાવ અવતાર લીધા છે તેનું આ પુસ્તકમાં આકર્ષક ભાગમાં વર્ણન કર્યું છે. પ્રત્યેક અવતારના ચિત્રો આપી ઉપયોગીતામાં વધારો કર્યો છે, એવાં પુસ્તકો તો ધર્મ શ્રદ્ધાળુ ધનાઢ્યો ભક્તોમાં ભેર કરે તો જ તેની ઉપયોગીતા સધાય.

બાળક શાળા ૧૯૮૧

દશાવતાર લીલા:- (કિંમત આડ આના) પ્ર. હ. ના. શાસ્ત્રી ભગવાને આ સુષ્ટિ રચ્યા પછી દુનિ દુનિ લોકોનું જોર ન્યારે જગતમાં વધી પડે ત્યારે તેમનો નાશ કરવાને માટે વારંવાર અવતાર ધારણ કર્યો છે. દુનિને સુધારવાનું આપણા ધર્મશાસ્ત્રોમાં ભગભગ અશક્ય સરખું ગણાયું છે. કૃષ્ણ ભગવાન બાતે દુર્યોધનની સભામાં પાંડવો વતી સમાધાન કરવા ગયા ત્યારે દુનિ કૌરવોએ પોતાની દુષ્ટતા કેમ દાખવી અને ભગવાન સાથે કેમ હાથ ઉગામ્યો એ આપણે બાણીએ છીએ.

ભગવાનના મુખ્ય દશ અવતાર ગણાય છે, તે અવતારોનું વાર્તારૂપે વર્ણન આ પુસ્તકમાં સારી રીતે કરવામાં આવ્યું હોય પુસ્તક બહુજ ઉપયોગી થઈ પડશે. વળી પ્રસંગોપાત મુંદર ચિત્રોથી પણ તેને શણગારવા માં આવ્યું છે.

બાલકુવન માહ ૧૯૮૧

